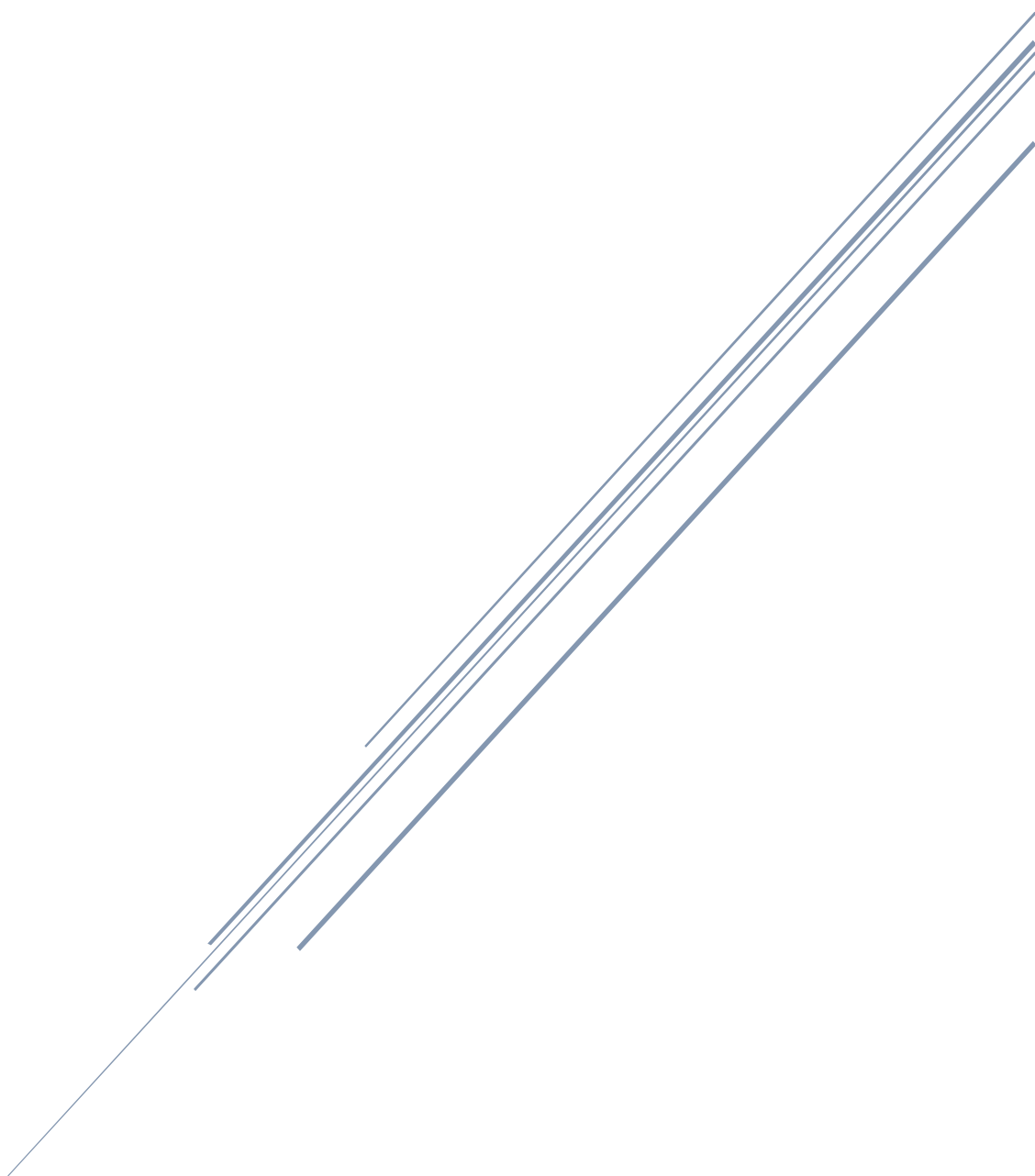

DARNAUS VYSTYMOŠI ŠVIETIMO GAIRĖS EUROPOS MOKYKLOMS

Kofinanziert von der
Europäischen Union

Erasmus+
Enriching lives, opening minds.

This project has been funded with support from the European Commission (Erasmus+). The document reflects the views only of the ESD:SuperVision 4.0 team and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Project partner consortium:

*Casa Corpului Didactic Dambovită
Daugavpils Universitāte
Daugavpils Valsts gimnazija
Integrierte Gesamtschule Oyten
Italian Association for Sustainability Science
RCE Oldenburger Muensterland e.V.
Scoala Gimnaziala Buciumeni
University of Edinburgh
Univerzita Karlova
University of Vechta
Vytauto Didziojo Universitetas*

*You may use our material under the **creative commons license for non-commercial use (CC-BY-NY)**, which means that we grant the following rights concerning the material here published:*

- *Sharing – You may share or distribute our material in any format or medium.*
- *Editing – You may remix, change and build on our material.*
- *The licensor cannot revoke these rights as long as you comply to our license terms.*

These rights are subject to the following terms:

- *Attribution – You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.*
- *Non-commercial – You may not use the material for commercial purposes.*
- *No additional restrictions – You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.*

Any data you transmit will not be passed on to third parties.

 2023

Darnaus vystymosi švietimo gairės Europos mokykloms

1. ĮŽANGA

Visame pasaulyje bendrojo ugdymo programų strateginės nuostatos pažymi kompetencijų, svarbių sėkmingai profesinei karjerai, individualiai saviraiškai ir pilietinei veiklai, plėtotę. Besimokančiųjų kompetencijos yra ir ugdymo programų pagrindas, ir galutinis tikslas.

Darnaus vystymosi švietimas yra neatsiejamas nuo ugdymo kokybės ir drauge yra galimybė dalyvauti teisingesnių, taikesnių ir tvaresnių bendruomenių kūrimo, prisidėti prie pasaulinės *Darnaus vystymosi darbotvarkės iki 2030 metų (2015)*¹ įgyvendinimo. Aktualios mokinių ir mokytojų kompetencijos yra esminė įsitraukimo į darnų vystymąsi prielaida. Atsižvelgiant į tarptautines švietimo iniciatyvas, šiose *Gairėse* pateikiamos nuorodos į atitinkamus Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos dokumentus.

Gairėse apžvelgiamas švietimo strateginis kontekstas ir esminiai mokymosi rezultatai. Jie apima kognityvinę, socialinę ir emocinę bei elgsenos (veikimo) sritis, svarbias visuminiam asmens ugdymui. Transdalykinės temos, siejamos su pasauliniais Darnaus vystymosi tikslais, suteikia turinį kompetencijų plėtotei: viena vertus, tokia tema gali būti interpretuojama skirtinguose mokomuosiuose dalykuose; kita vertus, ji skatina autentišką, tikslingą veiklą. SOLO taksonomija² (*angl. Structure of Observed Learning Outcomes*) nustato atskaitos taškus tiek mokymui(si), tiek kompetencijų vertinimui, nuosekliai auginant ugdymo turinio kompleksumą.

Įvertinant nacionalinių švietimo sistemų, socialinės ir kultūrinės aplinkos bei patirčių skirtumus, šios *Gairės* nėra laikytinos įsakmiais nurodymais. Jos veikia yra lankstus pokyčių kelrodis įgyvendinant kompetencijomis grindžiamas ugdymo programas.

SANTRUMPOS

EK	Europos Komisija
ES	Europos Sąjunga
DVŠ	Darnaus vystymosi švietimas
ES	Europos Sąjunga
PPU	Pasaulinio pilietiškumo ugdymas
EBPO	Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija
DVT	Darnaus vystymosi tikslas (-ai)
JT	Jungtinės Tautos
JTEEK	Jungtinių Tautų Europos Ekonominė Komisija
SOLO	<i>angl. Structure of Observed Learning Outcomes</i>
UNESCO	<i>angl. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>
VMP	Visuminis mokyklos požiūris

¹ *Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų*. Rezoliucija, priimta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2015 m. rugsėjo 25 d.

<https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritis-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>

² Biggs, J., Collis, K. (1982). *Evaluating the quality of learning: The SOLO taxonomy (Structure of the Observed Learning Outcome)* New York: Academic Press.

2. STRATEGINIS KONTEKSTAS

„Švietimas, įskaitant formalųjį švietimą, visuomenės informavimą ir kvalifikacijos kėlimą, yra procesas, padedantis žmogui ir visuomenei visiškai realizuoti savo galimybes“.

Darbotvarkė 21, 36 skyrius

Jungtinių Tautų (JT) strateginiame darnaus vystymosi plane *Darbotvarkė 21* (1992)³ pažymėtas prioritetas švietimo vaidmuo. Švietimas ugdo vertybes ir požiūrius, gebėjimus ir elgseną, adekvačią darniam vystymuisi ir veiksmingam visuomenės dalyvavimui priimančiam sprendimus. Pripažįstant sąlygų ir prioritetų skirtumus, dėl kurių valstybės rengia savitus strategijų įgyvendinimo planus, bendrasis tikslas yra kreipti švietimą į darnų vystymąsi, įgalinant besimokančiuosius imtis žinojimu grindžiamų pokyčių.

Darnus vystymasis yra besivystanti koncepcija ir turėtų būti suprantama kaip nuolatinio mokymosi ir apmąstymo procesas. Kaupiantis patirčiai, gali kisti požiūris į vystymosi poreikius ir prioritetus. *Darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 metų* (2015), kuriai pritarė visos valstybės JT narės, pateikiama bendra taikos, teisingumo bei žmonių ir planetos klestėjimo – dabar ir ateityje – perspektyva. Jos pagrindas yra 17 darnaus vystymosi tikslų (DVT), įskaitant švietimui skirtą tikslą DVT 4: „Užtikrinti visa apimančią ir lygiavertę kokybišką švietimą ir skatinti visą gyvenimą trunkantį mokymąsi“ (netikslus vertimas iš anglų k., plg. *Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all*).

Darnaus vystymosi švietimas (DVŠ) yra kokybiško švietimo sudėtinė dalis. Jis prisideda prie mokymosi kognityvinių, socialinių ir emocinių bei elgsenos aspektų gilinimo. Nuo JT DVŠ *Dešimtmečio 2005-2014 metais* (2005; angl. – *UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005-2014*)⁴ pradžios UNESCO vadovauja pasauliniam procesui. Dešimtmečio pagrindinis tikslas buvo įtraukti darnaus vystymosi principus, vertybes ir praktiką į visas švietimo ir mokymosi sritis. Jis prisidėjo prie gilesnio DVŠ supratimo, kurio pagrindu buvo sukurtos įdomios veiklos ir projektai. Dešimtmečio įvertinimo ataskaitoje rekomenduojama teikti visokeriopą institucinę paramą šių iniciatyvų plėtotei ir palaikymui. UNESCO *Visuotinėje veiksmų programoje 2015-2019 metais* (2014; angl. – *Global Action Programme on Education for Sustainable Development*)⁵ buvo nustatytos penkios prioritetingos veiksmų sritys: 1) Politikos tobulinimas; 2) Visuminis institucijos požiūris; 3) Švietimo darbuotojų kvalifikacija; 4) Jaunimo įgalinimas; 5) Sprendimai vietos bendruomenėje. DVŠ kviečia aktyviai veikti ir skatina besimokančiuosius imtis pokyčių link darnaus vystymosi. Tai vyksta ne tik mokykloje, bet ir už jos ribų, apima formalųjį, ir neformalųjį švietimą bei pažymi pilietiškumo ir solidarumo ugdymo svarbą.

UNESCO naujosios gairės laikotarpiui iki 2030 metų – *Darnaus vystymosi švietimas: Kelrodis* (2020; angl. – *Education for Sustainable Development: A Roadmap*)⁶ pabrėžia švietimo reikšmę visiems DVT įgyvendinti ir ypatingai išskiria DVT 4.7 uždavinį:

„4.7. Iki 2030 metų užtikrinti, kad visi besimokantieji įgytų žinių ir įgūdžių, reikalingų prisidėti prie darnaus vystymosi, pasitelkiant, be kitų dalykų, švietimą, kreipiantį į darnų vystymąsi, darnią gyvenseną, žmogaus teises ir lyčių lygybę, puoselėjant taiką, nesmurtinę kultūrą ir pasaulinį pilietiškumą bei pripažįstant kultūrų įvairovės ir kultūros įtaką darniam vystymuisi.“

Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų

³ *Darbotvarkė 21: Subalansuotos plėtros veiksmų programa.*

<https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/%C5%A0ESD%20apskaitos%20ir%20kt%20ataskaitos/Agenda21.pdf>

⁴ UNESCO (2005). *UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005-2014: the DESD at a glance.*

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141629>

⁵ UNESCO (2013). *Global Action Programme on Education for Sustainable Development as follow-up to the United Nations Decade of Education for Sustainable Development after 2014* (endorsed by UNESCO Member States through the adoption of 37 C/Resolution 12). <https://esdcenter.jp/wp-content/uploads/2016/04/GAP.pdf>

⁶ UNESCO (2020). *Education for Sustainable Development: A Roadmap* (adopted by the 206th UNESCO Executive Board and the 40th UNESCO General Conference and acknowledged by the 74th UN General Assembly).

<https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200782eng.pdf>

DVT 4.7 uždavinys teigia, kad švietimas, įskaitant DVŠ ir pasaulinio pilietiškumo ugdymą⁷, gali inicijuoti visuomenės pokyčius teisingesnės, įtrauktesnės ir tvaresnės ateities link. UNESCO *Kelrodis* skatina veiksmus anksčiau paminėtose penkiose prioritetinėse srityse, pažymint sistemišką DVŠ integravimą į švietimą, bendradarbiavimo tinklų kūrimą, išteklių telkimą ir pažangos stebėseną. Deja, dažnai DVŠ interpretacija apsiriboja aktualiomis problemomis, bet neapima visuminio požiūrio į mokymosi turinį, pedagogiką ir mokymosi rezultatus, kurie prisidėtų prie realių pokyčių. Transformuojamasis (pokyčių) švietimas apima mokymą(-si), motyvuojantį ir įgalinantį besimokančiuosius priimti pagrįstus sprendimus bei veikti individualiu, bendruomenės ir pasaulio lygmenimis⁸.

Kitose tarptautinio lygmens strategijose, pavyzdžiui, Ekonominio Bendradarbiavimo ir Plėtros Organizacijos (EBPO) ir Europos Sąjungos (ES), taip pat pabrėžiama transformuojamųjų kompetencijų svarba.

EBPO dokumente *Švietimo ir įgūdžių ateitis – 2030* (2020; angl. – *The Future of Education and Skills 2030*)⁹ išskiriamos trys transformuojamųjų kompetencijų kategorijos: 1) Naujos vertės kūrimas; 2) Įtampų ir dilemų išsprendimas; 3) Įsipareigojimas. Visos kartu jos atliepia didėjančią jaunų žmonių inovatyvumo, atsakingumo ir sąmoningumo poreikį. EBPO transformuojamosios kompetencijos yra kompleksinės, ugdymo programose jas reikėtų perteikti sudedamųjų dalių rinkiniu (pavyzdžiui, kūrybiškumo, kritinio mąstymo, atsakomybės prisiėmimo, atsparumo, bendradarbiavimo ir kt.).

ES strategijoje *Europos žaliasis kursas* (2019)¹⁰ teigiama: „Mokyklos, mokymo įstaigos ir universitetai gali su mokiniais, jų tėvais ir platesne bendruomene sėkmingai įsitraukti į pažangius pokyčius“. Neseniai pateiktame *Pasiūlyme Tarybos rekomendacijai dėl mokymosi vardan aplinkos tvarumo* (2022)¹¹ skatinama šiuos klausimus įtraukti į visas švietimo ir kvalifikacijos tobulinimo strategijas, programas ir procesus, kad būtų ugdomi gebėjimai ir kompetencijos, reikalingi žaliajam pokyčiui, bei prisidėti prie UNESCO *Kelrodžio* įgyvendinimo.

Pažymėtina, kad visuose paminėtuose tarptautiniuose (UNESCO, EBPO, ES) dokumentuose pabrėžiamas švietimo vaidmuo įgyvendinant visus Darnaus vystymosi tikslus. Švietimo uždavinys DVT 4.7 įvardija švietimo kokybei svarbias kompetencijas ir kartu suteikia precedento neturinčią galimybę DVŠ sistemškai įtraukti į mokyklinį ugdymą. Į tvarumą kreipiant pagrindines švietimo sritis, jų tarpusavio dermės siekti skatina *Pasaulinių rodiklių gairėse* (angl. – *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*)¹² numatytas šio uždavinio kokybinis rodiklis 4.7.1: „Kokiu mastu pasaulinio pilietiškumo ugdymas ir darnaus vystymosi švietimas, įskaitant lyčių lygybę ir žmogaus teises, yra įtrauktas į a) nacionalinę švietimo politiką; b) ugdymo programas; c) mokytojų rengimą; d) mokinių pasiekimų vertinimą“. Tas pats 4.7.1 rodiklis taip pat priskiriamas su švietimu susijusiems 12-ojo ir 13-ojo DVT uždaviniams DVT 12.8 ir DVT 13.3.

⁷ **Darnaus vystymosi švietimas (DVŠ)** suteikia įvairaus amžiaus besimokantiesiems žinių, įgūdžių vertybių ir įveiklino sprendžiant tarpusavyje susijusias pasaulines problemas, įskaitant klimato kaitą, biologinės įvairovės nykimą, netvarų išteklių naudojimą ir nelygybę. Jis įgalina įvairaus amžiaus besimokančiuosius priimti pagrįstus sprendimus ir imtis individualių bei kolektyvinių veiksmų įgyvendinti pokyčius visuomenėje ir rūpintis planeta. DVŠ yra mokymosi visą gyvenimą vyksmas ir kokybiško švietimo sudėtinė dalis. Jis tobulina mokymosi kognityvinius, socialinius ir emocinius bei veikimo aspektus ir apima turinį, rezultatus, pedagogiką ir visą mokymosi aplinką.

<https://www.unesco.org/en/education/sustainable-development/need-know>

Pasaulinio pilietiškumo ugdymas (PPU)

PPU siekia įgalinti visų amžiaus grupių besimokančiuosius imtis aktyvaus vaidmens tiek vietos, tiek pasaulio kuriant taikesnes, tolerantiškesnes, įtraukesnes ir saugesnes visuomenes, vietas ir pasaulio mastu.

<https://en.unesco.org/themes/gced/definition>

⁸ UNESCO (2022) 5th UNESCO Forum on Transformative Education for Sustainable Development, Global Citizenship, Health and Well-being: recommendations for action towards transformative education.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381592>

⁹ OECD (2020). *The Future of Education and Skills 2030*.

https://www.oecd.org/education/2030-project/contact/OECD_Learning_Compass_2030_Concept_Note_Series.pdf

¹⁰ ES (2019). *Europos žaliasis kursas*, Briuselis, 2019 12 11, COM(2019) 640 final.

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0011.02/DOC_1&format=PDF

¹¹ ES (2022). *Pasiūlymas Tarybos rekomendacijai dėl mokymosi siekiant aplinkos tvarumo* (Briuselis, 14.1.2022 COM(2022) 11 final).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0011&qid=1647944342099>

¹² *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

3. KOMPETENCIJOS SAMPRATA

„Besimokantiesiems jau nepakanka įgyti atskirų žinių, įgūdžių, vertybių ir t. t.”
*Future Competences and the Future of Curriculum*¹³, p. 27

Kompetencijos, kaip mokymosi rezultatas, yra ir galutinis tikslas ir kompetencijomis grindžiamos ugdymo programos esmė. Jos apima skirtingas asmens raidos sritis (matmenis) – kognityvinę, socialinę ir emocinę bei elgsenos (UNESCO, 2019)¹⁴. Kompetencija reiškia įrodytą besimokančiojo gebėjimą pritaikyti žinias ir įgūdžius vertybėmis grindžiamoje veikloje, atsižvelgiant į įvairias mokymosi ir realaus gyvenimo sąlygas.

Dvidešimt pirmajame amžiuje švietimui kyla iššūkis įgalinti asmenis plėtoti ir taikyti savo sugebėjimus sudėtingoje, greitai kintančioje tikrovėje ir tapti atsakingais ateities visuomenės kūrėjais. Integralus ir humanistinis požiūris į švietimą, grindžiamas UNESCO ataskaitoje įvardintais „keturiais ramsčiais“ (1996; angl. – *Learning: The Treasure Within*)¹⁵, šiandien dar svarbesnis nei anksčiau. Iš tikrųjų, skirtingi mokymosi matmenys (kognityvinis, socialinis ir emocinis, elgsenos), minimi vėlesnėse kompetencijų gairėse, kyla iš „keturių ramsčių“ (žr. 1 lentelę).

I lentelė „Keturi ramsčiai“ (UNESCO, 1996)	Mokymosi matmenys (UNESCO, 2019)
Mokymasis pažinti , derinant pakankamai plačias bendrąsias žinias su dalykinių žinių gilinimu, mokytis visą gyvenimą siekiant pasinaudoti išsilavinimo teikiamomis galimybėmis.	Kognityvinis matmuo : įgyti žinių, suprasti ir kritiškai apmąstyti pasaulines, regionines, nacionalines ir vietos problemas, skirtingų šalių ir gyventojų tarpusavio ryšius ir priklausomybę, taip pat socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus.
Mokymasis būti , ugdant asmenines savybes, įgalinančias savarankišką veiklą, sprendimų priėmimą ir atsakomybę. Mokymasis sugyventi siekiant suprasti kitų žmonių lūkesčius ir atsižvelgiant į tarpusavio priklausomybę – bendroje veikloje ir sprendžiant konfliktus, pripažįstant kitoniškumą, savitarpio supratimo ir taikos vertę.	Socialinis ir emocinis matmuo : suvokti savo bendrystę su visa žmonija, dalytis vertybėmis ir įsipareigojimais, puoselėti empatiją, solidarumą ir pagarbą skirtumams bei įvairovei, taip pat jausti ir prisiimti atsakomybę už ateitį.
Mokymasis veikti , įgyjant ne tik profesinių įgūdžių, bet platesnę kompetenciją veikti įvairiose situacijose ir dirbti komandoje.	Elgsenos matmuo : efektyviai ir atsakingai veikti vietos, nacionaliniu ir pasauliniu lygmenimis kuriant taikesnį ir tvaresnį pasaulį.

Tiek „keturių ramsčių“, tiek mokymosi matmenų atveju yra būtini atviri, asmens galias išlaisvinantys mokymosi procesai, tinkami postmoderniai visuomenei. Tačiau mokymosi matmenys (UNESCO, 2019), palyginti su į procesą orientuotais „keturiais ramsčiais“, yra labiau kreipiantys į mokymosi rezultatus (kompetencijas), svarbius darniam vystymuisi. Trijų mokymosi matmenų, kaip mokymosi tikslų, tarpusavio priklausomybė ir sinergija laiduoja žiniomis ir vertybėmis grindžiamą veikimą.

¹³ UNESCO (2017). *Future Competences and the Future of Curriculum*. A Global Reference for Curricula Transformation, UNESCO, International Bureau of Education.

<http://www.ibe.unesco.org/en/news/future-competences-and-future-curriculum-global-reference-curriculum-transformation>

¹⁴ UNESCO (2019). *Educational content up close: examining the learning dimensions of Education for Sustainable Development and Global Citizenship Education*.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372327>

¹⁵ UNESCO (1996). *Learning: The Treasure Within*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000102734>

Per pastaruosius dešimtmečius ugdymo programų strategijos vis labiau orientuojamos į siekiamas išugdyti mokinių kompetencijas. Tai reiškia strateginį švietimo poslinkį nuo indėlio – link rezultato (Tiana, 2004¹⁶). Švietimo praktikoje tai reiškia pokytį nuo mokytojo dominavimo – link į mokinių sutelktos prieigos.

Tradiciškai kompetencija buvo suprantama kaip integralus žinių, įgūdžių ir požiūrių derinys, taikytinas apibrėžtame kontekste ar situacijoje. Tačiau samprata vis dar kinta, atskleidžiami aktualūs jos ypatumai.

ES Tarybos rekomendacijoje dėl bendrųjų mokymosi visą gyvenimą gebėjimų (2018)¹⁷ kompetencijos elementai yra suprantami plačiau:

- „žinias sudaro faktai ir skaičiai, sąvokos, idėjos ir teorijos, kurie jau yra sukurti ir nustatyti ir kuriais grindžiamas tam tikros srities ar dalyko išmanymas;
- įgūdžiai apibrėžiami kaip gebėjimas ir pajėgumas vykdyti procesus ir naudotis esamomis žiniomis rezultatams pasiekti;
- nuostatos apibūdina nusiteikimą ir požiūrį, kurio laikomasi imantis veiksmų ar reaguojant į idėjas, asmenis ar situacijas.“

Didėjantis tikrovės reiškinių kompleksiskumas, tarpusavio ryšiai, sparti kaita, taip pat neapibrėžtumas ir rizika yra būdingi skirtingoms gyvenimo sritims. EBPO dokumente, skirtame ateities švietimui (2018, angl. – *The Future of Education and Skills: Education 2030*)¹⁸ taip pat akcentuojamos sudėtingos, besikeičiančios aplinkybės ir tarpdalykiškumas. „Dalykinės žinios išliks svarbios kaip pagrindas kurti naujas žinias, kartu su gebėjimu mąstyti peržengiant disciplinų ribas ir atskleidžiant ryšius“ (p. 5). Tai reiškia perėjimą nuo dalykui būdingų kompetencijų prie bendrųjų/ „horizontaliųjų“ kompetencijų, aktualių visiems mokomiesiems dalykams ar jų grupėms.

„Kompetencijos“ ir „įgūdžiai“ ar „gebėjimai“ yra skirtingos sąvokos, nors dažnai vartojamos sinonimiškai. Kompetencija yra platesnė sąvoka, siejanti daug elementų. Labai svarbu, kad besimokantieji galėtų išmaniai atskleisti jungtis tarp kompetencijos elementų, juos integruotų ir lanksčiai pritaikytų pagal konteksto poreikius ir keistų savuosius kontekstus. Integralumas ir vertybinis kryptingumas išskirtinai atliepi UNESCO kompetencijos sampratę: „Kompetencija apibrėžiama kaip plėtojamas besimokančiojo pajėgumas interaktyviai telkti ir etiška panaudoti informaciją, duomenis, žinias, įgūdžius, vertybes, požiūrius ir technologijas siekiant efektyviai įsitraukti ir veikti įvairiuose 21-ojo amžiaus kontekstuose siekiant individualios, kolektyvinės ir visuotinės gerovės“ (UNESCO, 2017, p. 27).

Kompetencijos ugdomos veiksmingai, jeigu visi mokymosi matmenys – kognityvinis, socialinis ir emocinis bei elgsenos (veikimo) siejami tarpusavyje ir kuria sinerginį poveikį mokymosi rezultatams.

Esminis kompetencijomis grindžiamos ugdymo programos iššūkis – jų vertinimas. Kompetencijos plėtotės pažangai stebėti reikalinga tinkama taksonomija. Šiose *Gairėse* mokinio pasiekimų lygmenims aprašyti rekomenduojama SOLO taksonomija (angl. *Structure of Observed Learning Outcomes*; Biggs and Collis, 1982). SOLO taksonomija skatina sudėtingų kontekstų kūrimą ir sustiprina sąryšingus transformuojamojo ugdymo procesus.

SOLO taksonomijoje žinių ir supratimo lygmenys apibūdinami didėjančiu sąsajų skaičiumi ir kompleksiskumu, rodančiais aukštesniųjų mąstymo gebėjimų pažangą (žr. 2 lentelę). Reikia pastebėti, kad kompleksiskumo didėjimą atliepia sisteminis mąstymas. Elgsenos (veikimo) lygmenyje einama nuo deklaratyvių žinių ir veiksmų pagal instrukciją arba pavyzdį – iki suplanuoto inovatyvios veiklos įgyvendinimo bei apmąstymo visuomenei aktualiame kontekste.

¹⁶ Tiana, A. (2004) *Developing key competencies in education systems: some lessons from international studies and national experiences*. In: *Developing key competencies in education*, p.p.35-80. UNESCO: International Bureau of Education. <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A6871>

¹⁷ ES (2018). *Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų mokymosi visą gyvenimą gebėjimų*, Briuselis, 2018 m. gegužės 22 d. (OR. en). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA)

¹⁸ OECD (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)

2 lentelė

SOLO lygmenų apibūdinimas

Mokymosi matmenys	Kompetencijos elementai	Vien-struktūris	Daugia-struktūris	Sąryšinis (sisteminis)	Išplėstinis abstraktus
		Paviršinis mokymasis		Gilusis mokymasis	
Kognityvinis	Žinojimas	Dalykinės, procedūrinės →	Daugia-dalykinės, procedūrinės →	Tarp-dalykinės, episteminės →	Trans-dalykinės/ kontekstuolizuotos, episteminės
Veikimo	Gebėjimai (jų raiška veikloje)	Pagal instrukciją/ pavyzdį →	Aktyvi, planuojama →	Tikslinga, sprendžianti → problemas	Atsakinga, vertybiška
Socialinis ir emocinis	Nuostatos (jų raiška veikloje)	Prisiimtos (išorinės) →	Skirtingos, argumentais grindžiamos →	Skirtingos, siejamos tarpusavyje →	Autentiškos, grindžiamos demokratinėmis/ humanistinėmis vertybėmis

4. DARNAUS VYSTYMO SI KOMPETENCIJOS

„Švietimas nebėra vien mokinių mokymas – tai pagrindas jiems susikurti patikimą kompasą ir priemones, kad užtikrintai orientuotųsi sudėtingame, nepastoviam ir neapibrėžtame pasaulyje.“

Kuriame ateities švietimą¹⁹, p. 3

Darnus vystymasis yra ne mokslinė koncepcija, o visuotinis politinis įsipareigojimas užtikrinti žmogaus ir visuomenės gerovę nesukeliant negrįžtamo poveikio aplinkai. Tai gali padaryti aktyvūs, kūrybingi ir kritiškai mąstantys piliečiai, kurie bendradarbiaudami įveiktų problemas ir konfliktus, gebėtų derinti teorines žinias su praktinėmis naujovėmis ir idėjomis. Švietimas yra galingiausia priemonė siekiant tvarumo tiek asmeniniu, tiek visuomenės lygmeniu. DVT rinkinys realiai apima visus pagrindinius iššūkius, svarbius visuomenės pažangai. Transformuojamajam švietimui²⁰ reikia kitokių ugdymo metodų, kylančių iš vietos socialinio ir kultūros kontekstų, įtraukiančių besimokančiuosius į realių situacijų tyrinėjimą ir (arba) praktinę veiklą.

Kad švietimas veiksmingai prisidėtų prie tvarios visuomenės kūrimo, jis turi vadovautis darnaus vystymosi principais. Nors jie gali būti skirtingai interpretuojami priklausomai nuo įgyvendinimo srities, keturi principai yra pamatiniai²¹:

- vertybinio kryptingumo;
- teisingumo;
- integralumo;
- dinamiškumo.

Darnus vystymasis visada susijęs su visuomenei reikšmingais ir normatyviniais sprendimais, kurie galiausiai yra pagrįsti vertybėmis. Besimokantiejiems turėtų būti suteikta galimybių patirti asmeninį, vertybinį santykį su aptariamu klausimu. Autentiškos mokymosi aplinkos – gamta, socialinė ir kultūrinė aplinka, kultūros paveldas ir menai yra esminiai ir DVŠ, ir kompetencijomis grindžiamos ugdymo programos elementai.

Visuomenės humanistinės vertybės – pagarba žmogaus gyvybei ir orumui, lygios teisės ir socialinis teisingumas, kultūros ir socialinės įvairovės pripažinimas, solidarumas ir pasidalinta atsakomybė už mūsų bendrą ateitį yra vienodai svarbūs tiek darniam vystymuisi, tiek DVŠ. Kita vertus, inicijuojant pažangius bendruomenės pokyčius, atsakomybė ir pilietiškumas yra neatsiejama DVŠ dedamoji.

Vientiso pasaulėvaizdžio plėtotei, tarpusavyje susijusių socialinių, kultūrinių, ekonominių ir aplinkos apsaugos temų aptarimui, būtina tarp- ir trans- dalykinė prieiga. Spartūs pokyčiai įvairiose gyvenimo srityse reikalauja nuolatinio mokymosi ir apmąstymo, prieštarų klausimų ir dilemų nagrinėjimo, kai tinkami sprendimai ir priemonės gali keistis kaupiantis patirčiai.

Darnaus vystymosi principai suteikia savitų akcentų visiems mokymosi rezultatų (kompetencijų) elementams.

DVT, kaip kompleksinių darnaus vystymosi kryptių raiška, yra trans-dalykiniai. Jie teikia galimybių mokymą(si) sutelkti į realias problemas ir temas, įtraukiant visus susijusius mokomuosius dalykus. Pradėti galima nuo aktualios situacijos, atsižvelgiant į pačių mokinių interesus. Horizontaliosios jungtys ugdymo programoje prisideda prie integralaus ir prasmingo mokymosi. Be abejo, su DVT siejamą temą galima įtraukti ir į pavienį

¹⁹ OECD (2022). *Building the future of education*.

<https://www.oecd.org/education/future-of-education-brochure.pdf>

²⁰ **Transformuojamasis ugdymas** apima mokymą ir mokymąsi, kuris motyvuoja ir įgalina besimokančiuosius priimti pagrįstus sprendimus ir imtis veiksmų asmeniniu, bendruomenės ir pasaulio lygmenimis. Sutelkiant dėmesį į tvarumą, pasaulinį pilietiškumą, sveikatą ir gerovę visiems, transformuojamasis ugdymas reiškia, kad ugdymo programos, pedagogika, mokomoji medžiaga, mokykla ir mokymosi aplinkos būtų prasmingi socialiniame, politiniame, ekonominiame, kultūriniame ir aplinkos kontekste.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381592>

²¹ Waas, T., Hugé, J., Verbruggen, A., Wrigh, T. (2011) *Sustainable Development: A Bird's Eye View*. Sustainability, 3, 1637-1661.

<https://www.mdpi.com/2071-1050/3/10/1637>

mokomąjį dalyką, tačiau tuomet atsiranda ribotos (vienpusės) interpretacijos rizika ir papildomo laiko poreikis. DVT integravimas į ugdymo programas nereiškia naujų temų įterpimo arba akademinio turinio svarbos mažinimo. Priešingai, tai reiškia erdvę aukštesnio lygio akademiniams rezultatams pasiekti ir sykiu mokytis prisidėti prie prasmingų visuomenės pokyčių.

Vadovaujant UNESCO, buvo sutarta dėl aštuonių pagrindinių darnaus vystymosi kompetencijų, kurios leidžia žmogui konstruktyviai ir atsakingai veikti šiuolaikiniame pasaulyje (UNESCO, 2017)²². Pagrindinės kompetencijos suprantamos kaip horizontaliosios (nepriklausomos nuo konteksto) ir apima: sisteminių mąstymą, įžvalgumą, vertybinį kryptingumą, strateginį mąstymą, bendradarbiavimą, kritinį mąstymą, savimonę, integruotą problemų sprendimą. Tikslinga pagrindinių kompetencijų atranka yra išskirtinis kompetencijomis grindžiamos ugdymo programos bruožas²³.

Europos Komisija (EK) įsipareigojo įgyvendinti visuotinius DVT ir išskyrė kokybiško švietimo tikslą DVT4 kaip darnaus vystymosi pagrindą. Pastaraisiais metais EK pristatė dvi kompetencijų sistemas: *LifeComp* (2020)²⁴ ir *GreenComp* (2022)²⁵. Šios sistemos apima kompetencijas, reikalingas įvairaus amžiaus besimokantiejiems, kad jie galėtų gyventi, dirbti ir veikti tvariai.

Bendrajam ugdymui mokyklos lygmenyje yra svarbu užtikrinti visuminį išsilavinimą, grindžiamą tarpusavyje susijusiais kognityviniu, socialiniu-emociniu ir veikimo mokymosi matmenimis. Todėl, atsižvelgiant į anksčiau paminėtus šaltinius *LifeComp* ir *GreenComp*, taip pat į EBPO dokumentą *Future of Education and Skills 2030* (2020)²⁶, siūloma darnaus vystymosi kompetencijų sąranga, pateikta 3 lentelėje. Skirtingų valstybių švietimo sistemose jų interpretacijos gali skirtis. 1 priede pateiktas darnaus vystymosi kompetencijų interpretacijos pavyzdys.

3 lentelė			
DARNAUS VYSTYMOŠI KOMPETENCIJŲ SISTEMA			
Pasiiekimai			
Kognityviniai	Kritinis mąstymas	Sisteminis mąstymas	Kūrybinis mąstymas
Socialiniai ir emociniai (asmeniniai)	Bendravimas	Bendradarbiavimas	Solidarumas
	Refleksyvumas	Vertybinis kryptingumas	Atsakomybė
Elgsenos (veikimo)	Ateities įžvalga	Inovatyvūs sprendimai	Pokyčių įgyvendinimas

Pažymėtina, kad darnaus vystymosi kompetencijos sudaro aktualių, tarpusavyje susijusių ir tarpusavyje priklausomų mokymosi rezultatų sistemą. Veikdamas konkrečioje situacijoje asmuo turi panaudoti visą eilę gebėjimų, priklausomai nuo aplinkybių ir poreikių. Kultūroje įprasmtos vertybės yra asmens ir visuomenės raidos pagrindas.

²² UNESCO (2017). Education for Sustainable Development Goals: learning objectives.

https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444_eng

²³ **Kompetencijomis grindžiama ugdymo programa** – ugdymo programa, kurioje akcentuojami kompleksiniai mokymosi proceso rezultatai (t. y. mokinių taikomos žinios, įgūdžiai ir nuostatos), o ne tradiciškai apibrėžtas mokomojo dalyko turinys. Savo esme tokia ugdymo programa yra orientuota į besimokantįjį ir atliepia besikeičiančius mokinių, mokytojų ir visuomenės poreikius. Tai reiškia, kad mokymosi veikla ir aplinka parenkama taip, kad besimokantieji galėtų įgyti ir taikyti žinias, įgūdžius ir nuostatas kasdienio gyvenimo situacijose. Kompetencijomis grindžiamos ugdymo programos įprastai yra konstruojamos esminių kompetencijų – tarpdalykinių ir (arba) dalykinių – rinkinio pagrindu.

<http://www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology>

²⁴ ES (2020) *LifeComp: The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence*.

<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC120911>

²⁵ ES (2022). *GreenComp: Europos tvarumo kompetencijos programa*.

<https://op.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/bc83061d-74ec-11ec-9136-01aa75ed71a1>

²⁶ OECD (2020). The Future of Education and Skills 2030.

https://www.oecd.org/education/2030-project/contact/OECD_Learning_Compact_2030_Concept_Note_Series.pdf

5. ĮGYVENDINIMAS

Visuminį mokyklos požiūrį²⁷ (VMP) tiek UNESCO, tiek Europos Komisija pripažįsta veiksmingiausia kompetencijų plėtotės prieiga. VMP susieja mokymosi motyvaciją, turinį ir procesą, taip pat pagrindžia sprendimų priėmimo ir vadybos būdus, skatinant mokinius „mokyti iš gyvenimo ir mokytis gyvenimui“.

Apibendrinant tarptautinių ir nacionalinių tinklų, vienijančių darnaus vystymosi siekiančias mokyklas veiklą (žr. nuorodas 2 priede), VMP apima šias pamatines mokyklos institucinės veiklos dedamąsias:

- lyderystę ir valdyseną;
- ugdymo turinį;
- mokymosi patirtis;
- infrastruktūrą ir tvarką;
- partnerystes.

VMP sistemiskai ir nuosekliai įtraukia tvarumo klausimus į mokyklos veiklą. Tai suteikia unikalių galimybių siekti ugdymo kokybės įgalinant veikti mokinius ir mokytojus, plėtojant kompetencijas, aptariant vertybines nuostatas bei stiprinant ryšius su visuomene. Mokinių veiklumas yra svarbiausias rezultatas, kurį užtikrina visų mokyklos gyvenimo sričių sąveika. Mokykloje įgyjamos patirtys kuria tvarios visuomenės modelį, ugdo lyderystę ir pilietiškumą.

Pažymėtina išskirtinė mokytojų kvalifikacijos svarba. Siekdami motyvuoti ir įgalinti mokinius keistis ir keisti visuomenę, jie turėtų įgyti ne tik darnaus vystymosi kompetencijų, suformuluotų besimokantiejiems, bet ir daugialypių žinių apie darnų vystymąsi bei inovatyvios kompetencijų ugdymo didaktikos gebėjimų.

JT Europos Ekonomikos Komisija (EEK) pasiūlė švietimo darbuotojų (ne tik mokytojų) kompetencijų aprašą *Mokymasis ateičiai* (2011; angl.– *Learning for the future. Competences in ESD for educators*)²⁸. Esminių pedagoginių kompetencijų sistemiskasis ir išsamus aprašymas dokumente yra pateiktas pagal tris sritis:

- visuminis požiūris, kuriuo siekiama integralaus mąstymo ir praktikos;
- pokyčių įžvalga – svarstant ateities alternatyvas, mokantis iš praeities ir veikiant dabartyje;
- mokymosi proceso ir jį palaikančių sistemų transformacijos įgyvendinimas.

JTEEK aprašyme kiekvienos srities elementai taip pat pateikiami pagal UNESCO „keturių ramsčių“ sistemą, taip pažymint kognityvinių, socialinių ir emocinių bei veikimo aspektų lygiavertę svarbą. Švietimo darbuotojų kompetencijų rinkinys suteikia atskaitos taškus pedagogų profesiniam augimui.

Naudingos nuorodos į interneto šaltinius apie DVT, siūlomas veiklas ir skirtingų valstybių VMP patirtis yra pateiktos 2 priede.

²⁷ **Visuminis mokyklos požiūris** (VMP) apima besimokančiųjų, darbuotojų ir platesnės bendruomenės poreikių tenkinimą ne tik ugdymo programos, bet ir visos mokyklos ir mokymosi aplinkos aprėptyje. Jis reiškia kolektyvinę ir bendradarbiavimu grindžiamą mokyklos bendruomenės veiklą, kuria siekiama tobulinti mokinių mokymąsi, elgseną ir gerovę bei tai palaikančias sąlygas.

<http://www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology>

²⁸ UNECE (2011) *Learning for the future. Competences in ESD for educators*, ECE/CEP/AC.13/2011/6
http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/Competences_Publication.pdf

1 priedas

KOGNITYVINIAI PASIEKIMAI	
Kritinis mąstymas	<p>Mokinys</p> <ul style="list-style-type: none"> • tikrina ir vertina idėjas, sprendimus, taisykles ir praktikas, vadovaujasi sutartais kriterijais; • nustato įrodymų, argumentų, teiginių ir įsitikinimų stipriąsias ir silpnąsias puses; • apmąsto savo vertybes, žinojimą ir veiksmus, juos grindžia darnaus vystymosi kriterijais.
Sisteminis mąstymas	<ul style="list-style-type: none"> • atpažįsta ir paaiškina sąryšius, analizuoja socialines, ekonomines ir gamtines sistemas; • aiškinasi, kaip sudėtingos sistemos veikia skirtingose srityse ir skirtingais lygmenimis; • įvertina neapibrėžtumą.
Kūrybinis mąstymas	<ul style="list-style-type: none"> • pažvelgia į problemą ar iššūkį iš naujos perspektyvos, analizuoja netipinius požiūrius; • įsitraukia į originalių idėjų kūrimą, vertinimą ir tobulinimą, siekia veiksmingų sprendimų; • apmąsto ir įvertina pasirinkto sprendimo galimas pasekmes ir visuomeninį reikšmingumą.
SOCIALINIAI PASIEKIMAI	
Bendravimas	<p>Mokinys</p> <ul style="list-style-type: none"> • pagarbiai ir konstruktyviai bendrauja įvairiose aplinkose (įskaitant daugiakultūrę); • naudojami įvairiomis informavimo bei tinklaveikos priemonėmis ir technologijomis; • adekvačiai reiškia, supranta ir toleruoja skirtingus požiūrius, įveikia išankstines nuostatas ir siekia sutarimo.
Bendradarbiavimas	<ul style="list-style-type: none"> • taikliai pasirenka komandos narius bei suinteresuotąsias šalis, identifikuoja jų interesus; • motyvuoja bendrai veiklai, visus įtraukia į sprendimų priėmimą ir jų atsakingą įgyvendinimą; • diskutuoja ir siekia kompromiso konfliktinėse situacijose.
Solidarumas	<ul style="list-style-type: none"> • supranta ir gerbia skirtingas asmenų ir (arba) grupių vertybes, poreikius ir lūkesčius; • užtikrina visiems lygiavertes galimybes ir teisingumą aptariant dilemas ir sprendžiant konfliktus; • skatina socialinę sanglaudą, bendradarbiauja užtikrinant bendruosius (viešuosius) interesus.
EMOCINIAI (ASMENINIAI) PASIEKIMAI	
Refleksyvumas	<p>Mokinys</p> <ul style="list-style-type: none"> • apmąsto savo vaidmenį vietos bendruomenėje ir (pasaulinėje) visuomenėje; • adekvačiai reaguoja į savo jausmus ir lūkesčius; • nuolat vertina ir pagrindžia savo tolesnius veiksmus bei motyvus.
Vertybinis kryptingumas	<ul style="list-style-type: none"> • apmąsto, paaiškina, kokios įtakos pokyčiams turi socialinė ir kultūrinė aplinka; • identifikuoja darnaus vystymosi vertybines nuostatas, principus ir tikslus bei jų tarpusavio priklausomybę; • vadovaujasi darnaus vystymosi vertybinėmis nuostatomis priimant sprendimus.
Atsakomybė	<ul style="list-style-type: none"> • pripažįsta ir remia žmogaus teises, socialinę ir kultūros įvairovę, saugo aplinką; • įvertina savo ir kolektyvinių veiksmų galimas pasekmes, numato kliūtis ir jų įveikimo būdus; • dalyvauja pilietinėje (visuomeninėje) veikloje.
ELGSENOS (VEIKIMO) PASIEKIMAI	
Ateities įžvalga	<p>Mokinys</p> <ul style="list-style-type: none"> • įvertina įvairias ateities perspektyvas – planuojamą, tikėtiną, pageidaujamą; • kuria ir pagrindžia savitą ateities viziją; • taiko prevencijos principą, atsižvelgia į neapibrėžtumą, rizikas ir situacijų dinamiką.
Inovatyvus sprendimas	<ul style="list-style-type: none"> • ieško naujos informacijos, atlieka ir (arba) analizuoja mokslinius tyrimus; • kuria naujas žinias, metodus, strategijas ir sprendimus bei taiko juos realiose gyvenimo situacijose; • priima sprendimus, remiantis duomenimis, moksliniais argumentais ir vertybių išsiaiškinimu.
Pokyčio įgyvendinimas	<ul style="list-style-type: none"> • svarsto pažangias, įtraukias ir socialiai teisingas pokyčių alternatyvas; • bendradarbiaujant planuoja darnaus vystymosi veiksmus, telkia žmogiškuosius ir materialiuosius išteklius; • įgyvendina novatoriškus veiksmus, kurie prisideda prie tvarumo – vietos lygmeniu ir plačiau.

2 priedas

Apie DVT

<https://sdgs.un.org/goals>
<https://sdghelpdesk.unescap.org/e-library>
<https://sdg-education.net/en/>
<https://sdg.humanrights.dk/en/goals-and-targets>
<https://www.undp.org/sustainable-development-goals>

Apie DVT – mokytojams

<https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/>
<https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development/what-is-esd/sd>
https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444_eng
<https://worldslargestlesson.globalgoals.org/about-us/>
<https://globalgoalscentre.org/resource-hub/>
<https://app.participate.com/pages/sustainable-development-goals-teacher-guide>
<https://oxfamibrary.openrepository.com/handle/10546/620564>
<https://aroundersenseofpurpose.eu/>

Veiklos pavyzdžiai

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/takeaction/>
<https://www.globalgoals.org/take-action/>
https://www.academia.edu/37826350/Positive_Actions_for_the_Sustainable_Development_Goals
<https://sites.ungeneva.org/170actions/climate/#allgoals>
<https://sdg-action.org/>
<https://sdgs.scout.org/#goals>
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
<https://act4sdgs.org/>
<https://sdgsinaction.com/>
<https://www.sdgactioncampaign.org/>
<https://www.goalsproject.org/>
<https://go-goals.org/>

VMP patirtys

<https://www.eco-schools.org.uk/about/eco-schools-green-flag-other-awards/>
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246740>
<https://se-ed.co.uk/sustainable-schools-alliance/doorway-resources/>
<https://www.ensi.org/global/downloads/Publications/208/QC-GB.pdf>
https://ecoroad.weebly.com/uploads/3/5/3/8/3538216/ecoroad_roadmap_to_an_esd_school.pdf
<https://www.sustainableschoolsnsw.org.au/>
https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/education/kindergarten-to-grade-12/teach/teaching-tools/environmental_learning/sustbestpractices.pdf
https://www.edu.gov.mb.ca/k12/esd/pdfs/sustainable_guide.pdf
https://koulujaymparisto.fi/wp-content/uploads/SD_CRITERIA_General_ed.pdf
https://www.mext.go.jp/component/english/_icsFiles/afieldfile/2016/11/21/1379653_01_1.pdf
http://www.tri.org.nz/sites/default/files/projects/9245_Appendix%20C.pdf
<https://education.gov.scot/improvement/self-evaluation/whole-school-and-community-approach-to-learning-for-sustainability-lfs-self-evaluation-and-improvement-framework/>
http://www.aeiforum.eu/images/bibliography/en/School_Self-evaluation_V3.pdf
https://centerforgreenschools.org/sites/default/files/resource-files/Whole-School_Sustainability_Framework.pdf